

Piotr Czarnota

Instytut Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej – PIB w Warszawie

STRUKTURA DZIAŁALNOŚCI POZAROLNICZEJ W TOWAROWYCH GOSPODARSTWACH ROLNYCH W POLSCE

STRUCTURE OF OGA IN AGRICULTURAL HOLDINGS IN POLAND

Słowa kluczowe: pozarolnicza działalność, OGA, gospodarstwa rolne, FADN

Key words: non-agricultural activity, OGA, agricultural holding, FADN

Abstrakt. W pracy zbadano strukturę działalności gospodarczej innej niż rolnicza bezpośrednio związanej z gospodarstwem rolnym (OGA) w towarowych gospodarstwach rolnych w Polsce. Wyniki przedstawiono w zależności od typu rolniczego, klasy wielkości ekonomicznej i regionu FADN. W próbie Polskiego FADN w 2011 r. znalazły się 1032 gospodarstwa, które oprócz działalności rolniczej prowadziły także nierolniczą działalność. Jedynie 2% tych gospodarstw miało udział przychodów z tytułu OGA w przychodach ogółem większy niż 50%. Najwięcej gospodarstw z OGA prowadziło mieszaną produkcję roślinną i zwierzęcą. Najczęściej podejmowaną formą OGA były usługi świadczone własnym sprzętem rolniczym.

Wstęp

W koncepcji wielofunkcyjnego rozwoju wsi promowane są wszelkie inicjatywy mające na celu wypracowanie przez rodziny rolnicze dodatkowych dochodów, bowiem w większości przypadków nie jest możliwe, aby samo rolnictwo stanowiło wystarczające źródło dochodu. Dodatkowe dochody mogą być wypracowane m.in. przez podejmowanie różnego rodzaju działalności pozarolniczej (*pluria ctivity*) równoległe do prowadzonej działalności operacyjnej gospodarstw rolnych [Wilkin 2009, Krakowiak-Bal 2010, Wojewodziec 2012]. W ciągu ostatnich kilku lat wśród rolników z UE-27 rozpowszechnia się zjawisko uzyskiwania dochodów z działalności pozarolniczej [*Other gainful...* 2008]. Więcej niż jedna trzecia (36,4%) gospodarstw rodzin rolniczych w UE-27 uzyskuje przychody z działalności gospodarczej innej niż rolnicza, bezpośrednio związanej z gospodarstwem rolnym (ang. OGA – *Other Gainful Activity*), a zarazem będącej jedną z form wielofunkcyjnej działalności gospodarstwa. Choć w większości są to drobni rolnicy szukający uzupełnienia niskich dochodów z gospodarstw rolniczych w dodatkowej działalności, chęć uzyskiwania takiego przychodu może być również pobudzona u większych przedsiębiorców. Gospodarstwa nietowarowe, funkcjonujące obok towarowych oraz niejako w symbiozie z nimi, powinny być z reguły wielofunkcyjne, a więc powinny produkować artykuły rolne na samozaopatrzenie i tworzyć pozarolnicze miejsca pracy [Michna 2005]. Gospodarstwa towarowe stanowiące ogniwo agrobiznesu powinny być specjalistyczne i nie mogą być wielofunkcyjne, gdyż muszą się koncentrować na produkcji towarowej [Zajac 2010]. Według badań Krakowiak-Bal [2009, 2010] zainteresowanie rolników polskich pozarolniczą działalnością gospodarstw wzrasta, a rodzaj działalności podejmowanej przez unijne i polskie gospodarstwa różni się. W UE-15 najchętniej podejmowaną działalnością jest przetwórstwo produktów rolnych, podczas gdy w Polsce najczęściej gospodarstw świadczy usługi przy użyciu własnego sprzętu. Z dotychczasowych badań wynika, że ze względu na niedostateczne dochody coraz mniej rolników w Polsce utrzymuje się wyłącznie z produkcji rolniczej i czerpie dochody pochodzące z pracy poza gospodarstwem [Krakowiak-Bal 2009]. Tym samym działalność pozarolnicza przyczynia się do poprawy sytuacji materialnej i warunków życia rodzin rolniczych oraz sprzyja poprawie wykorzystania zasobów gospodarstw rolnych. Rozwój działalności pozarolniczej może stać się szansą poprawy dochodów gospodarstw w szczególności w regionach z dominacją rozdrobnionego rolnictwa, gdzie gospodarstwa cechują

się niską towarowością produkcji, niewielką skalą produkcji i są zbyt słabe ekonomicznie, by włączyć się do modelu rolnictwa uprzemysłowionego.

Celem pracy było zbadanie rodzaju i struktury działalności pozarolniczej (OGA) w poszczególnych typach rolniczych, klasach wielkości ekonomicznej oraz regionach FADN.

Material i metodyka badań

Za bazę empiryczną do przeprowadzenia badań posłużyły dane z 2011 r. z towarowych gospodarstw rolnych zebrane w ramach Polski FADN. Przy wyborze obiektów posłużono się metodą doboru celowego. Wyselekcjonowano gospodarstwa, które w badanym okresie wykazały przychody z tytułu OGA. Badaniami objęto wyłącznie gospodarstwa osób fizycznych. Działalność gospodarcza inna niż rolnicza to taka, w ramach której wykorzystywane są albo środki produkcji gospodarstwa rolnego (ziemia, budynki, maszyny, surowce rolnicze itp.) albo gotowe produkty z gospodarstwa. Wśród tych działalności wyróżnić można agroturystkę, przerób produktów w tym przerób mleka krowiego, koziego i owczego, przychody z leśnictwa, usług świadczonych własnym sprzętem rolniczym, akwakultury, w tym sprzedaży ryb, oraz pozostałe przychody (np. z rękodziela, biopaliw). We wspólnotowej typologii gospodarstw rolnych wprowadzono zmienną, na podstawie której określa się, czy gospodarstwo jest typowo rolnicze (udział OGA w przychodach GR ogółem do 10%), mieszane z przewagą produkcji rolniczej (udział OGA od 10 do 50%, czy mieszane z przewagą OGA (udział OGA powyżej 50%) [*Podręcznik typologiczny* 2009]. Dane te służą wyłącznie celom informacyjnym. Za przychody całkowite uznaje się: przychody ze sprzedaży produktów rolniczych ogółem, z dopłat bezpośrednich z wyjątkiem ONW i rolnośrodowiskowych [Goraj i in. 2012] i przychody z tytułu OGA.

Wyniki badań

Spośród 10 890 indywidualnych gospodarstw rolnych, które znalazły się w próbie Polskiego FADN 1032 jednostki prowadziły równolegle do działalności rolniczej również działalność gospodarczą inną niż rolnicza [Bocian, Malanowska 2013]. Stanowiły one 9,5% próby gospodarstw osób fizycznych. Jest to mniej niż średnia dla UE-27. Z pewnością odsetek gospodarstw prowadzących OGA byłby zbliżony do UE, gdyby uwzględniono gospodarstwa nietowarowe, ale znajdują się one poza monitoringiem FADN (w polu obserwacji FADN w Polsce w 2011 r. znajdowały się gospodarstwa o wielkości ekonomicznej powyżej 4000 euro SO¹ [Goraj, Olewnik 2011].

Szczegółowa analiza udziału OGA w całkowitych przychodach gospodarstwa wykazała, że w 76% badanych jednostek stanowiły one nie więcej niż 10% przychodów. Gospodarstwa te zaliczono do grupy typowo rolniczych. Gospodarstw mieszanych z przewagą produkcji rolniczej OGA było 231 (22%), natomiast mieszanych z przewagą OGA zaledwie 17 (2%). Na tej podstawie można wnioskować, że działalność gospodarcza inna niż rolnicza jest wciąż nowym kierunkiem rozwoju alternatywnych źródeł dochodu, a dla zdecydowanej większości rolników indywidualnych stanowi jedynie uzupełnienie i wsparcie podstawowej działalności, czyli rolniczej. W tabeli 2 przedstawiono strukturę 1032 gospodarstw, które w 2011 r. prowadziły OGA. Te same gospodarstwa zostały zestawione w podziale na typ rolniczy, wielkość ekonomiczną, grupę obszarową i region

Tabela 1. Liczba gospodarstw według klas OGA

Table 1. Number of farms by OGA class

Klasa OGA/ OGA class	Liczba gospodarstw/ Number of farms	Udział/ Share [%]
I	784	76
II	231	22
III	17	2
Ogółem/ Total	1032	100

Źródło: obliczenia własne na podstawie danych Polskiego FADN

Source: own study based on FADN data on Polish FADN data

¹ SO (ang. *Standard Output*) – standardowa produkcja; parametr ekonomiczny wyrażający siłę ekonomiczną gospodarstw rolnych; od roku obrachunkowego 2010 stosowany do klasyfikacji gospodarstw rolnych we wspólnotowej typologii gospodarstw rolnych.

Tabela 2. Struktura gospodarstw prowadzących OGA w 2011 roku (n = 1032)

Table 2. Structure of farms with OGA in 2011 (n = 1032)

Jedn./Units	Struktura gospodarstw według typów rolniczych/Farms structure by types of farming						
	uprawy polowe/ field crops	uprawy ogrodnicze/ horticulture	uprawy trwałe/ permanent crops	krowy mleczne / dairy cows	zwierzęta trawożerne/ grazing livestock	zwierzęta ziarnożerne/ granivores	mieszane/ mixed
%	23	1	2	16	9	10	40
Struktura gospodarstw według klas wielkości ekonomicznej/Farms structure by economic size classes							
tys. euro/ thous. EUR	4 ≤ 8	8 ≤ 25	25 ≤ 50	50 ≤ 100	100 ≤ 500	>500	
%	12	41	28	13	5	0	
Struktura gospodarstw według grup obszarowych gospodarstw/Farms structure by UAA							
ha	≤ 5	5 ≤ 10	10 ≤ 20	20 ≤ 30	30 ≤ 50	> 50	
%	2	9	26	18	22	23	
Struktura gospodarstw według regionów FADN w Polsce/Farms structure by FADN regions in Poland							
Region/ Region	Pomorze i Mazury		Wielkopolska i Śląsk		Mazowsze i Podlasie	Małopolska i Pogórze	
%	18		30		32	20	

Źródło: jak w tab. 1

Source: see tab. 1

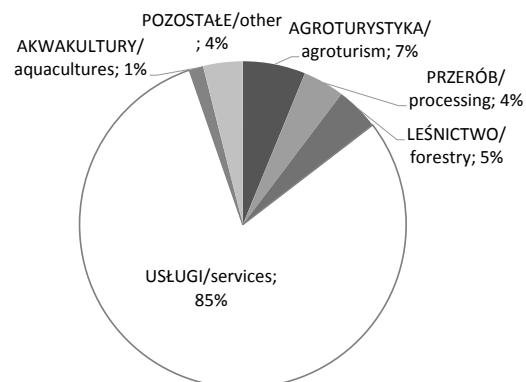
FADN. Aż 40% gospodarstw prowadzących działalność gospodarczą inną niż rolnicza reprezentowało mieszany typ produkcji roślinnej i zwierzęcej. Mniejszy odsetek (tj. 23%) stanowiły gospodarstwa nastawione na uprawy polowe. Natomiast znikomy był odsetek gospodarstw ogrodniczych (1%) oraz z tych uprawami trwałymi (2%), które prowadzą dodatkowo działalność pozarolniczą. Na tej podstawie można stwierdzić, że gospodarstwa wysoko wyspecjalizowane w jednym kierunku produkcji są mniej skłonne do podejmowania dodatkowej działalności innej niż rolnicza. Gospodarstwa te dysponują specyficznymi zasobami, które w mniejszym zakresie mogą być wykorzystywane do uzyskiwania dodatkowych dochodów. Dotyczy to także zasobów pracy – wysoka pracochłonność gospodarstw ogrodniczych i z tych uprawami trwałymi sprawia, że w gospodarstwach tego typu brakuje zbędnych zasobów pracy, możliwych do wykorzystania w działalności pozarolniczej.

Analizując strukturę gospodarstw podejmujących działalność pozarolniczą w odniesieniu do wielkości ekonomicznej, należy zauważyć, że zdecydowanie największą aktywność gospodarczą wykazują małe gospodarstwa (od 8 do 25 tys. euro SO) i średniomałe (od 25 do 50 tys. euro SO). Ich udział w próbie wyniósł 69%. Gospodarstwa duże i bardzo duże (powyżej 100 tys. euro SO), a więc wysokotowarowe, są mało aktywne w podejmowaniu działalności pozarolniczej, a dominującą formą tej działalności w tych gospodarstwach są usługi.

Rozkład gospodarstw z OGA według grup obszarowych był bardziej wyrównany chociaż udział gospodarstw o powierzchni poniżej 10 ha (łącznie 11%) był niewielki. W tej grupie obszarowej dominowały gospodarstwa ogrodnicze, sadownicze i drobiarskie. Największy odsetek gospodarstw podejmujących działalność gospodarczą inną niż rolnicza, ale związaną z gospodarstwem rolnym miał od 10 do 20 ha UR. Jedyne o 3 p.p. był niższy udział gospodarstw z największej grupy obszarowej powyżej 50 ha.

Przy porównaniu rozkładu gospodarstw z OGA w czterech badanych regionach FADN nie odnotowano istotnych różnic między wschodnią a zachodnią częścią Polski. Duży udział gospodarstw z regionów Mazowsze i Podlasie oraz Wielkopolska i Śląsk jest konsekwencją większej liczby gospodarstw ogółem z tych regionów w próbie Polskiego FADN.

Przychody z działalności gospodarczej bezpośrednio związanej z gospodarstwem rolnym innej niż rolnicza wyniosły w badanej grupie gospodarstw średnio 10 269 zł. Analizując rodzaj

Rysunek 1. Rodzaje OGA w badanych gospodarstwach rolnych

Figure 1. Types of OGA in analysed farms

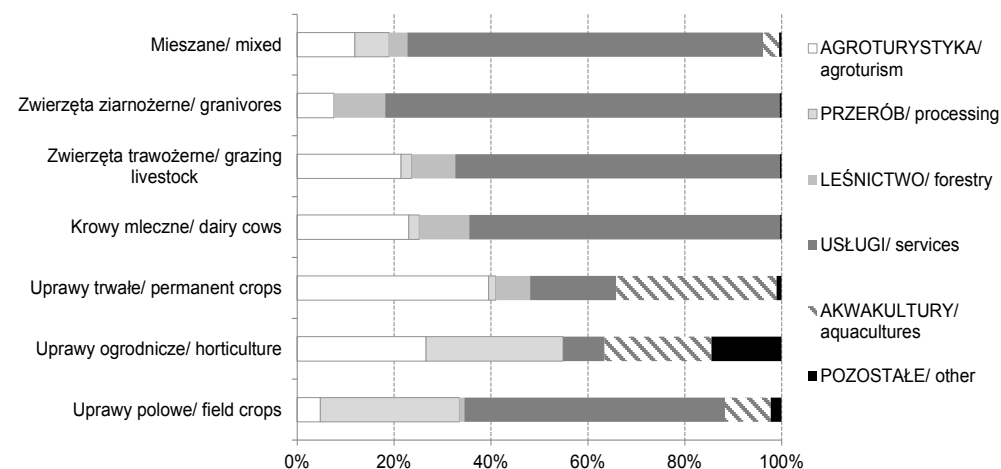
Źródło: jak w tab. 1

Source: see tab. 1

pozostałej działalności gospodarczej innej niż rolnicza, należy zauważyć, że najczęściej gospodarstw towarowych w Polsce świadczy usługi własnym sprzętem (85%). Jest to również w ostatnich latach najprężniej rozwijająca się w gospodarstwach rolnych działalność gospodarza inna niż rolnicza. Upadek państwowych i spółdzielczych zakładów usługowych miał wpływ na rosnący udział usług z sektora prywatnego świadczonych w rolnictwie. Znikomy był natomiast odsetek gospodarstw uzyskujących dodatkowe przychody z tytułu akwakultur (1%). Dodatkowo należy zauważyć, że rolnicy z reguły decydowali się na jedną działalność OGA. Gospodarstw realizujących co najmniej dwie działalności gospodarcze inne niż rolnicze było w badanej próbie zaledwie 59, co stanowiło 6% zbioru.

Na rysunku 2 przedstawiono strukturę wartościową OGA w badanych gospodarstwach pogrupowanych według typów rolniczych. W trzech typach zwierzęcych, w typie z mieszaną produkcją roślinną i zwierzęcą oraz w uprawach polowych zdecydowanie przeważały usługi. Natomiast inaczej sytuacja kształtowała się w gospodarstwach ogrodniczych oraz jednostkach z uprawami trwałymi. W tych grupach gospodarstw duży udział miały agroturystyka, akwakultura, a w gospodarstwach ogrodniczych także przerób.

Na rysunku 3 przedstawiono strukturę wartościową OGA według wielkości ekonomicznej gospodarstw. Liczba gospodarstw bardzo dużych z OGA nie była wystarczająca, by móc o publikować dla niej dane (według zasad FADN minimalna liczba gospodarstw pozwalających na opublikowanie wyników FADN to 15)².

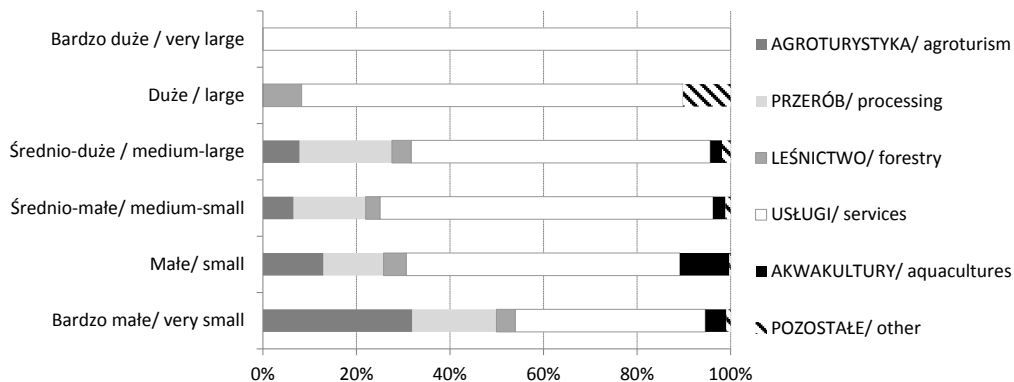
Rysunek 2. Struktura wartościowa OGA w badanych gospodarstwach według typów rolniczych

Figure 2. Structure of revenues from OGA by types of farming

Źródło: jak w tab. 1

Source: see tab. 1

² W uzasadnionych przypadkach można odstąpić od tej zasady.

Rysunek 3. Struktura wartościowa OGA w badanych gospodarstwach według klas wielkości ekonomicznej
 Figure 3. Structure of revenues from OGA by economic size class

Źródło: jak w tab. 1

Source: see tab. 1

Na podstawie przeprowadzonych badań można stwierdzić, że w dużych gospodarstwach najważniejszym źródłem dodatkowych dochodów gospodarstw rolnych były usługi stanowiące średnio 82% wartości przychodów z tytułu OGA, a marginalne znaczenie w tej grupie miały przychody z leśnictwa i z pozostałych działalności innych niż rolnicza. W gospodarstwach tych nie stwierdzono występowania pozostałych form OGA, tj. przetwórstwa, akwakultury i turystyki. Można wnioskować, że te działalności są domeną słabszych ekonomicznie gospodarstw.

W gospodarstwach średni-dużych, średnio-małych i małych struktura OGA kształtowała się w podobny sposób. Udział wartości przychodów z usług w tych grupach gospodarstw był również największy, ale nie tak istotny jak w dużych gospodarstwach (wahał się między 58% a 71%). Ważne w tych grupach gospodarstw było przetwórstwo produktów roślinnych z udziałem kształtującym się między 13 a 20% w całkowitej wartości przychodów z OGA. Bardzo małe gospodarstwa odznaczały się najbardziej zróżnicowaną strukturą OGA. Udział przychodów z agroturystyki oraz z usług był na bardziej wyrównanym poziomie (odpowiednio 32 i 41%). Nieznacznie niższy był udział przychodów z przetwórstwa (18%). Stosunkowo niewielkie znaczenie w najmniejszych gospodarstwach miały przychody z leśnictwa i akwakultury (po 4%), a marginalny był udział pozostałych form OGA (1%).

Podsumowanie

W strategii wielofunkcyjnego rozwoju obszarów wiejskich podkreśla się wielofunkcyjny rozwój rolnictwa, którego podstawowym podmiotem jest wielofunkcyjne gospodarstwo rolne. Jednym z przejawów wielofunkcyjności gospodarstw rolnych jest prowadzenie działalności gospodarczej bezpośrednio związanej z gospodarstwem rolnym, innej niż rolnicza (OGA). Rozwój tej działalności pozwala gospodarstwu uzyskać dodatkowe, pozarolnicze dochody, a także lepiej ulokować zbędne zasoby pracy i lepiej wykorzystać posiadane aktywa. OGA jest wciąż stosunkowo nowym zagadnieniem w ekonomice rolnictwa. Na forum unijnym nadal trwają dyskusje dotyczące zakresu OGA i wyznaczenia granicy pomiędzy działalnością związaną z gospodarstwem rolnym a z nim niezwiązaną. Definicja i zakres OGA wciąż ewoluują. Przeprowadzone badania uwzględniające dodatkową działalność inną niż rolnicza, bezpośrednio związaną z gospodarstwem rolnym pozwoliły na sformułowanie następujących wniosków:

1. W 98% badanych gospodarstwach z OGA udział przychodów z OGA był mniejszy niż 50% całkowitych przychodów gospodarstwa rolnego; w zaledwie 2% badanych gospodarstwach OGA jest dominującą działalnością gospodarczą
2. Najbardziej skłonne do podejmowania działalności OGA są gospodarstwa typu mieszanego oraz małe pod względem siły ekonomicznej.
3. Najczęściej podejmowaną formą OGA są usługi świadczone własnym sprzętem.

Literatura

- Bocian M., Malanowska B. 2013: *Wyniki standardowe 2011 uzyskane przez indywidualne gospodarstwa rolne uczestniczące w Polskim FADN*, Warszawa, s. 5
- Goraj L., Bocian M., Cholewa I., Nachtman G., Tarasiuk R. 2012: *Współczynniki Standardowej Produkcji „2007” dla celów Wspólnotowej Typologii Gospodarstw Rolnych*, Warszawa, s. 47
- Goraj L., Olewnik E. 2011: *FADN i Polski FADN*, Warszawa, s. 8.
- Krakowiak-Bal A. 2009: *Multidimensional Comparative Analysis of Other Gainful Activities of Agricultural Holdings in EU Countries*, Infrastruktura i Ekologia Terenów Wiejskich, nr 7, s. 129-137.
- Krakowiak-Bal A. 2010: *Rozwój dodatkowej działalności gospodarczej w gospodarstwach z krajów UR*, Infrastruktura i Ekologia Terenów Wiejskich, nr 5, s. 209-217.
- Michna W. 2005: *Zróżnicowanie funkcji gospodarstw rolnych w ujęciu przestrzennym, Raport programu wieloletniego 2005-2009, Ekonomiczne i społeczne uwarunkowania rozwoju polskiej gospodarki żywnościowej po wstąpieniu Polski do Unii Europejskiej*, nr 9, Warszawa, s. 10.
- Other Gainful Activities: pluriactivity and farm diversification in EU-27*. 2008: European Commission, Directorate-General For Agriculture and Rural Development, Brussels, s. 6.
- Podręcznik typologiczny*, 2008: RI/CC 1500, *Typology Handbook*, s. 35-38.
- Rozporządzenie Komisji Europejskiej nr 1242/2008 z dnia 8 grudnia 2008 ustanawiające wspólnotową typologię gospodarstw rolnych.
- Wilkin J. 2009: *Wielofunkcyjność rolnictwa – konceptualizacja i operacjonalizacja zjawiska*, Wieś i Rolnictwo, nr 4, s. 9-28.
- Wojewodzic T. 2012: *Divestments in the process of developing odd-farm economic activity by farmers*, Acta Scientiarum Polonorum Oeconomia, nr 11(03), s. 77-85.
- Zając D. 2010: *Wielofunkcyjność gospodarstw rolników-przedsiębiorców*, Acta Scientiarum Polonorum Oeconomia, nr 9(2), s. 229-240.

Summary

The paper surveys commercial agricultural farms with other gainful activities (OGA) directly related to the holding in Poland. The survey covers 2011 accounting year; data is derived from the Polish FADN data base. The results are presented by types of farming, economic size classes as well as FADN region. In the 2011 Polish FADN sample 1032 farms were found which next to agricultural activity pursued also other gainful activity. However, only in as few as 2% of farms share of revenues from OGA in total farm turnover exceeded 50%. Farms representing mixed type of farming are most likely to undertake OGA. The most common OGA pursued in Polish farms are services i.e. contract work for others.

Adres do korespondencji
mgr Piotr Czarnota
Instytut Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej – PIB
Zakład Rachunkowości Rolnej
ul. Świętokrzyska 20, 00-002 Warszawa
tel. (22) 505 45 80
e-mail: czarnota@fadn.pl